

Brit nemzet a 18. században?

Linda Colley: Britons.
Forging the Nation 1707-1837.

New Haven and London:
Yale University Press 1992. 429.

„Urald Britannia tenger hullámát,
soha brit nem visel majd rabját!”

Linda Colley James Thomson szavaival kezdi művét, s ez nem véletlen, hiszen a 18. század nagy angol költőjének sorai szinte Britannia jelmondatává váltak, és a vers – *Rule Britannia* –, melyből e két sor vétetett, akár egy „második brit himnusznak” is tekinthető. Mivel azonban a brit patriotizmus e mottója csak 1740-ben keletkezett, felvetődhet bennünk a kérdés: Milyen régi is a brit nemzet? Ez egyben előrevetíti a szerző alapkérdését, amelyre választ igyekszik adni művében: Kik voltak a britek, léteztek-e egyáltalán? Hogyan „kovácsolódott” egyé, britté az angol, a skót és a walesi társadalom; melyek voltak azok a kötelékek, amelyek már 1837-re a három nép unióját egységes – hatalmas gyarmatbirodalmat irányítani képes – szervezett állammá tették?

A nemzeti homogenizálódás aspektusa az egész munkán végigvonulva nagyszerű keretet biztosít a szerző számára, aki emellett kiváló korrajzot tár az olvasó szeme elé. Könyvében szinte kézzelfoghatóan kirajzolódik a 18. századi Anglia protestáns, katolikus-ellenes, frankofób, merkantilista szellemisége, és mindezt az teszi egyedülállóan érdekessé, hogy mindvégig ott húzódik a háttérben a brit nemzeti identitás kialakulásának a motívuma. Colley kitűnő érzékkel választotta meg műve alcímét, mely különösen találoán jellemzi a szerző álláspontját, miszerint nem egy nemzet kifejlődéséről, hanem „összekovácsolásáról” van szó. Nagyon sokatmondó annak az alfejezetnek a címe is, amelyben a „brit nép” homogenitásának a kérdését vizsgálja: Egy még-nem-egészen-egyesült Egyesült Királyság (*A less than United Kingdom*).

Bármilyen kifejezés használata szerencsésebb, mint a „nemzet”-é arra a Nagy-Britanniára vonatkozóan, amely pusztán papíron létezett 1707-ben, amikor a parlament becikkelyezte a Skóciát Anglia és Wales Királyságával egyesítő *Act of Union*-t. Colley szerint csupán egy név volt az, semmi több, sőt az is egy új, azelőtt soha nem létező összetétel. Következésképpen természetesen „brit nép”-ről sem beszélhetünk még ekkor. Az európai és így a magyar történeti irodalom is már a középkor-végi Angliát is viszonylagosan egységes államként, illetve az angolokat homogén nemzetként szemléli és állítja szembe a kontinentális – apró fejedelemségekre szabdaltsággal – Német-Római Császársággal, illetve Franciaországgal, ahol a híres anekdota szerint még 1789-ben sem értette meg minden nemzetgyűlési képviselő egyes távoli dél-francia vidékek küldötteit. Igaz, ez a korabeli Angliában elképzelhetetlen lett volna, mindemellett is. Colley felsorolja azokat a tényezőket, amelyek az egységesülés ellen hatottak, rávilágít – bár ez furcsán hangozhat számunkra – az ország etnikai sokszínűségére.

Bármennyire kétségbe vonható is, hogy etnikai és nyelvi értelemben mennyire tekinthető a 18. századi Nagy-Britannia soknemzetiségű államnak, annyiban mindenképp igaz van a szerzőnek, hogy nagy volt a regionális kulturális különbözőség mértéke: a nemzeti egységesülést elsősorban a helyi és regionális összetartozás-tudatból táplálkozó különbözőségek veszélyeztették. Colley felhívja a figyelmet arra, hogy az új brit államban nem volt egység az angolokkal szembenállók táborában sem. Helytelen lenne egybemosni a skótokat, íreket, walesieket mint egy Londonnal szemben álló egységes nemzeti szeparatizmus képviselőit, mivel – Colley szerint – Skóciában és Walesben sokkal inkább a regionális, mint a nemzeti identitás tudata érvényesült. (A skóciai és walesi vonatkozásokat illetően Colley olyan walesi és skót szakértők munkáira támaszkodik, mint Prys Morgan

és Christopher Smout.) Nem volt tehát olyan mértékű a „kelta nemzeti“ különállás, hogy az komolyan veszélyeztette volna a brit közösségtudat kifejlődését. A skótok, írek, walesiek képtelenek voltak arra, hogy utat találjanak egymáshoz. (Itt jegyezzük meg, hogy Colley a nacionalizmus szót két értelemben használja. Egyrészt az angol, skót, walesi nacionalizmusra, másrészt a korszak végére, a 19. század közepére kifejlődő brit [birodalmi] nacionalizmusra, de mindkettőt megkülönbözteti a Nagy-Britannián belüli közös patriotizmustól.)

A szerző több olyan tényezőt emel ki, amelyek a „britség“, a britanniai nemzeti egység kialakulásának fő motiváló erőiként hatottak. A logikai síkon is egymást követő fejezetek egy-egy tényezőt mutatnak be ebben a sorban: protestantizmus, a kereskedelem szelleme, a parlament, a koronához való hűség, győztes háborúk, illetve a skót betörések okozta veszélyeztetettség érzése, az alkotmányos monarchia rendszere mint az egyedüli brit szabadság letéteményese, s így tovább. Elsőként a későbbi híres „splendid isolation“ politikai felfogásának kiinduló pontját, az Európától való másságot, a kontinentálistól való különbözőséget tárgyalja, másrészt felveti, hogy komoly egységesítő erőt jelentett a határok több évszázados állandósága.

A legfőbb összetartó erő forrásának azonban a protestantizmust tartja mint egy szinte kizárólagosan a britek számára „megadatott“ (állam)vallást. Az államnemzeti eszme elsősorban az antikatólicizmusból eredt, s a katolikus Európa elleni sorozatos háborúkban fejlődött brit nacionalizmussá, amelynek középpontjában a Gondviselés szelleme által oltalmazott, a brit Isten által vezetett nép állt. Természetesen Colley szerint sincs szó egyfajta „vallási“ alapon szerveződő állampolitikáról; az egyéneken a protestantizmus iránti mély elkötelezettséget ugyanakkor rendkívül fontos tényezőnek tartja. (Kitűnő példa erre az, hogy még az 1666-os londoni Nagy Tűzvészt is a katolikusok művének tekintették.) Nem csupán tömeges, nemzeti méretű intoleranciáról volt szó, hanem egyfajta, a „Ró-

ma vallásával“ szembeforduló protestáns testvériség szelleméről. Jelentős momentum, hogy a francia háborúk idején újra kiadják a hitükért mártírhalált szenvedett protestánsok sorsát megörökítő *Book of Martyrs*-t. John Foxe e műve ott feküdt a Biblia mellett minden templomban. A protestáns testvériség szelleméhez még egy kiválasztottság-, illetve küldetéstudat is társult, miszerint a brit nép Isten különös kegyében részesül, és a Gondviselés vezeti a katolicizmus elleni harcban. A 18. századi zsoldárokból London úgymint jelenik meg, mint az Arany Jeruzsálem, a disszenter csoportokhoz tartozó lelkes, Isaac Watts pedig egyik zsoldár-fordításában az Ígéret Földje nevével Izrael helyett Nagy-Britanniára cserélte fel. A kiválasztottsággal szorosan összefonódott az úgynevezett brit szabadságeszme, amely egyrészt az isteni Gondviselés által a brit népre ruházott kegyből, másrészt a britek korlátozás nélküli szabad kereskedelmi gyakorlatából táplálkozott. A kortársak úgy látták, hogy mivel közvetlenül (azaz angol nyelvű Bibliából, egyházi közvetítés nélkül) férhetnek hozzá Isten ígéjéhez, sokkal szabadabbak, mint a katolikus nemzetek. A kereskedelem és a vallási szellem szabadsága viszont képtessé teszi a brit népet a szabad, azaz természetes nemzeti fejlődésre. Ennek az ideológiának nagyon sok híve volt, s ebben – Colley álláspontja szerint – semmi szerepe nem volt a politikai hatalom propagandájának, ugyanis a protestáns világszemlélet mélyen áthatotta a korabeli mentalitást, vele együtt a hétköznapi életet, a mindennapi kultúrát is. Így sokan el tudták fogadni, hogy az új Kánaán Britannia földje lesz, ama logika alapján, miszerint a kiválasztottság determinálja a jólétet a protestáns nemzet számára. E felfogás szerint ugyanakkor a katolikusok törvényszerűen alkalmatlanok a gazdasági életre. A kortársak számára bizonyítékul szolgált erre az a tény, hogy az adók és feudális maradványok által sújtott francia paraszt alacsonyabb életszínvonalon élt mint az angol átlagpolgár. Colley egyúttal megkérdőjelezi ezt a nézetet: szerinte a fent említett gondolatokat csupán a brit társadalom kisebb hányada vallotta magá-

ének; a többség igenis a kontinentálishoz hasonló mértékű adóterhek alatt szenvedett. (Itt is megfigyelhető Colley szemléletének és történetírói módszerének egy nagyon fontos eleme, mégpedig az, hogy az egyén, a kortárs átlagpolgár felől, annak nézőpontjába behelyezkedve közelíti meg az egyes kérdésköröket. Nagy jelentőséget tulajdonít az egyénben rejlő szubjektív motivációknak. Mindenekelőtt az érdeklő, milyen kép élt az egyes emberben a kor nagy társadalmi és politikai kérdéseiről; hogyan élte át a londoni utca embere a francia háborúkat, a skót lázadásokat, az amerikai gyarmatok elvesztését.) Az angolok már a 17. században nagyon büszkék voltak gazdasági fejlettségükre: Colley fogalmazásában a korabeli felfogás szerint a prosperitás csak a brit protestánsoknak adatott meg, mivel kizárólag őket jellemzi az Úrba vetett „tisza hit”. Szemben az *ancien régime* „alattvalóival”, a „szabad brit polgárokhoz” szabadon eljuthatott Isten igéje. (1659-ben eltörlik a könyvnyomtatás állami ellenőrzését, megszületik a szabad sajtó.)

Nem vitás, az angol puritánok büszkék is lehetnek gazdaságuk fejlettségére. Itt kell azonban megjegyeznünk, hogy bár Colley kritikusa a puritán mentalitás megítélésében, túlságosan nagy fontosságot tulajdonít a polgári ideológia vallásos megalapozottságának. Egyúttal hiányolnunk kell annak bemutatását, hogy a gazdasági fejlettség milyen tényezőkben mutatkozott meg, a prosperitás milyen keretek között valósult meg. Ahogyan erre az angol kritikusok is felfigyeltek, a szerző meglehetősen elhanyagolja a gazdasági kérdések elemzését. (Lásd például P.D.G. Thomas recenzióját – *English Historical Review*, 108. (1993) 403-405.) Ugyanakkor, bár igaz, hogy a 18. századi iparral és kereskedelemmel egyetlen fejezet sem foglalkozik, azt is tekintetbe kell vennünk, hogy már a propozícióként is értelmezhető alcím eleve behatárolja a munkában vizsgált kérdések körét, így nem várhatjuk el, hogy helyet szenteljen a szerző például az ipari forradalom kérdéseinek is. Mindazonáltal a kereskedelem, ha érintőlegesen is, szinte

minden témához kapcsolódik, s Colley igen szemléletesen tárja eléink a korabeli brit kereskedő polgárság életérzéseit. Emellett külön részben tárgyalja a birodalomra való válásból származó anyagi haszon kérdését, illetve azt, hogy a nemzet egységesülését hogyan segítette elő a polgárság anyagi támogatása.

A vallásos patriotizmus szellemének jelentőségével kapcsolatos Colley-nak az a nézete, miszerint ez volt az az erő, ami a Hannoveri dinasztia számára meg tudta tartani a trónt. Protestánsok voltak, így ebből a szempontból megfeleltek állampolgáraik elvárásainak. Nem személyes uralkodói nagyságuk vagy politikai tehetségük miatt bizonyultak képesnek Nagy-Britannia kormányzására, hanem azért, mert velük szemben a Stuart trónkövetelők óriási hátránnyal indultak: katolikusok voltak, és így ígérhettek bármit, csak akkor lett volna esélyük a trón elnyerésére, ha áttérnek a protestáns hitre. Colley-nak a Hannoveri-ház „trónra-termettségeről” alkotott ítélete meglehetősen kritikus. Itt újra a kor átlagemberének a szemével néz, leírja, hogy az uralkodói tekintély miatt milyen sokat számított a külső megjelenés, amellyel a királyi nagyságot lehetett reprezentálni. A Hannoveriek fizikailag sem voltak uralkodásra tett személyiségek; míg ha velük a Stuart trónkövetelőknek a régi nagy angol lovagkirályokat idéző „daliás” termetét állítjuk szembe – Colley szerint – nem lehet kétséges, kit is tartott volna a kor embere alkalmasabbnak a trónra – persze csak a valláskülönbőség megnemléte esetén.

A szerző látványosan mutatja be az alkotmányos királyságnak azt a fajta vallásos koncepcióját, amellyel I. György uralkodásának alapját vetették meg. Ez alkalommal is az angol polgárt idézi, aki úgy vélte, a Gondviselés rendelte, hogy a protestáns királyi vér ne szakadjon meg, illetve maga a nép volt az, aki hitének megőrzése céljából választott magának uralkodót. Teljes mértékben igaza van Colley-nak, mikor kiemeli, hogy bár I. György koronázásakor esküvel vállalta, biztosítja alattvalói szabad vallásgyakorlatát, nem tudni, hogy ez az eskü valójában mennyi-

re volt formális, s hogy ennek értelmében levonható-e az a következtetés, miszerint a monarchiának valamiféle, a protestáns patriotizmus irányába ható jellege lett volna. Ugyanakkor végső konklúzióként Colley leszögezi, hogy a protestantizmus játszott a legnagyobb szerepet az új nép új identitástudatának a kialakulásában, amint erre utal az egyik alfejezetcím is: „Britannia, a hit erejével létrejött állam“ (43. o.) A protestantizmus szabta meg az emberek életértelmezését; önmagában azonban a vallás sem biztosíthatta volna a nemzeti egység teljes kifejlődését két másik alapvető fontosságú tényező együttes hatása nélkül.

A hit mellett az új rezsim másik bástyája a parlament, illetve a parlamentarizmus kultusza volt. A parlament mint a régiók fölött álló fórum természetesen a brit közösséghez tartozás tudatát erősítette, s ezzel párhuzamosan a területi különállást, a régióhoz tartozás tudatát gyengítette. (1707-től Westminsterben üléseztek az angol képviselőkkel közösen a skót *shire*-ok képviselői is.) Colley kijelenti, hogy nem akar abba a hibába esni, melyet a múlt századi Whig történészek elkövettek, és igyekszik elkerülni, hogy túlértékelje a parlament szerepét, de ennek eredményeként – megítélésem szerint – a másik végletbe esik, és méltánytalanul kevés teret szentel e fontos politikai intézmény szerepvállalásának Britannia megalapozásában.

A brit egységesülés másik fontos összetevője volt a kereskedelem kultusza. Britannia stabilitása – és ezt a szerző alapvető kiindulópontként fogadja el – a földbirtokos uralkodó osztály és a kereskedő polgárság harmonikus viszonyán nyugodott. A kereskedelem Britannia gazdasági erejének fő forrásává vált, viszont státusz és hatalom viszonyában a kereskedő tőke képviselői még mindig messze elmaradtak a tradicionális elit mögött. A szövetség nagyon nehezen indult útjára. Colley kutatásainak eredményeképpen bemutatja, milyen lassan közelített egymáshoz a két réteg: kicsi volt még a polgárok és nemesek közötti házasodás aránya. Egyéni példákkal is illusztrálja, az egyéni ambíciók még mindig

milyen konvencionális keretben mozogtak, az érvényesülést továbbra is a hagyományosan biztosnak tekintett jogi és katonai pályán vélték megtalálni, semmint hogy a kereskedelemben próbálkozzanak. Különösen találó az a Colley által idézett eset, miszerint az idősebb William Pitt egy beszéde, melyben kijelentette, hogy jobban megérné neki, ha londoni kereskedőként a városatyák között ülhetne, mintsem hogy a Lordok Házának tagja legyen, óriási megütközést váltott ki.

Colley a kereskedelemről szóló részben legfőképpen arra a kérdésre igyekszik választ kapni, hogy mekkora volt a kereskedőtőke szerepe a korban. Helyes-e a kereskedelem kultuszáról beszélni a 18. században, ha a politikai elit egészen a 20. századig földbirtokos többségű maradt, vagy inkább fogalmazzunk így: jövedelme meghatározó részét földbirtokból szerezte (az angol terminológia szerint „*landed classes*“). A hadseregben, a diplomáciában, vagy a gyarmati szolgálatban a nemesség erősen túlsúlyban volt. Igaz az a megállapítás, hogy a kereskedőpolgárság anyagi erejének és társadalmi súlyának arányában nem kapott megfelelő képviseletet a politikai élet hagyományosan arisztokrata dominanciájú területein. Colley itt sem részletezi, miben testesült meg a polgárság gazdasági ereje, illetve nem tér ki arra, milyen gazdasági adatokkal, kereskedelmi mutatókkal bizonyítható az a megállapítása, miszerint az állam hatalmának és gazdagságának fő hajtóereje a külkereskedelem volt. Az azonban fontos tény, hogy az állami bevételeknek sokkal nagyobb hányadát tették ki – békeidőben – az importra kirótt vámok és a kereskedelemről származó illetékek, mint a földre kivetett adók. A földbirtokos réteg túlsúlyával szemben a London-központú kereskedelmi elit az „új kereskedőnemzet“ vezető erejeként önálló mítoszt alakított ki magának, a velencei *grandeur* kultuszát. Londont Európa Velencéjének, magukat pedig a nagyhatalmú velencei kalmárok örökösének, a világkereskedelem urainak tekintették. (Ezt fejezi ki William Marlow 1795 körül született festménye [63. o.], amely a Szent Pál Székesegyházat velen-

cei környezetben, lagúnákkal szegélyezve ábrázolja [Capriccio: *St Paul's and a Venetian canal*. London, Tate Gallery].)

Colley nem ért egyet azzal a nézettel, miszerint a középosztálybeli identitás autonóm kifejlődésének egyik oka a hagyományos uralkodó osztályokkal szembeni konfliktus volt. Természetesen léteztek összeütközések, kétségtelen, hogy a kereskedőpolgárság és annak majdani utódja, a „*middle class*“ sokszor elégedetlenek mutatkoztak az állami politikával szemben, de nagyon is elégedett volt azzal a prosperitással, amely nagymértékben a merkantilista gazdaságpolitikának volt köszönhető.

A gazdasági fejlődés fontos összetevője volt a kereskedőréteg és az államhatalom jó kapcsolata, avagy – a szerző megfogalmazásában – szükségszerű egymásrautaltsága. Érdekközösség alakult ki a középosztály és az uralkodó elit között, legfőképpen abban, hogy mindkettő politikai stabilitást kívánt 1689 után, illetve a skót betöréseket követően. Mindkét társadalmi erőt a rend és nyugalom kívánalmái vezették. A kereskedőrétegnek a kereskedelem békés folytatása, a pénzforgalom biztonsága mindennél többet jelentett. (Colley felhívja a figyelmet arra a tényre, hogy a korban a kereskedelem forgalmában a döntő szerepet a rövid lejáratú váltók és jelzáloghitelek játszották, a számlákat általában évente egyszer egyenlítették ki, így az üzleti élet bármilyen nemű sérelme katasztrófálisan érintette volna a gazdaságot.) Ezt a fajta létbiztonságot ugyanakkor csak a földbirtokos elit tudta biztosítani, mivel ők tartották kezükben a hadsereg és a flotta vezető pozícióit, illetve a parlamentben és a külpolitikában is az ő szavak döntöttek. Az érdekközösség másik oldala a gyarmat-szerző politika, „a kereskedelem testvéröccse“ volt. Természetesen az a kijelentés nem számít újnak, hogy a külső területekért folytatott birodalmi külpolitika mindkét társadalmi réteg elképzeléseinek középpontjában állt. Az viszont újdonságnak hat, hogy ezt az érdekközösséget Colley kölcsönös függésként, egymásrautaltságként fogja fel. Ugyanez volt a helyzet a skót trónkövetelők hadjáratai

idején. A veszélyeztetettség érzése a közös identitástudat fejlődése irányába hatott. Azzal viszont, hogy ez közös táborba hozta össze a politikai stabilitást féltő rétegeket, a skót támadásoknak sokkal nagyobb volt a közvetett, utólagos hatása, mint a pillanatnyi katonai jelentősége. Ebben az értelemben Colley szerint nem szabad egyszerű politikai zavargásnak vagy pusztán helyi jellegű csetepatéknak tekinteni a Stuartok hadjáratait. Híveik száma igen csekély volt Angliában, nem sikerült jelentős bázisra szert tenniük, mivel az ország lakossága – magukat a kortársakat is meglepve – tömegesen és nagy lelkesedéssel állott az új dinasztia zászlaja alá. Egyre kevésbé számított már, hogy valaki cornwalli vagy yorkshire-i. Ha a létbiztonságukat látták veszélyeztetve, egyre kevésbé volt fontos a regionális elkötelezettség; az új dinasztia alattvalói már „britnek“ érezték magukat, kitarotáltak a Hannoveri-ház mellett.

A jakobitizmus megítélésében Colley olyan álláspontra helyezkedik, ami annak az olvasónak, aki nem ismeri az utóbbi évtizedben született munkákat, melyekre a szerző is támaszkodik, meglehetősen meghökkentő újdonságokkal szolgál. (P. K. Monod: *Jacobitism and the English People, 1688-1788*. Cambridge, 1989; F.J. McLynn: *France and the Jacobite Rising of 1745*. Edinburgh, 1981.) Colley is az ún. „passzív jakobitizmus“ elméletét fogadja el, mely szerint a skótok angolelleses háborús lelkesedése korántsem volt akkora, amint azt a korábbi századok tapasztalatai alapján várhatnánk. A skótok többsége természetesen szívvel-lélekkel hú volt a Stuartokhoz, de amikor fegyvert kellett ragadni, már erősen megriktult a jakobiták tábora. Colley szerint egyáltalán nem lehet „forrongó tartományról“ beszélni, amint azt a hagyományos angol történetírás tette, mivel a skótok csak addig voltak jakobiták, amíg az nem járt kockázattal, azaz csak szavakban. Az angolellesség megrekedt az ártalmatlan Stuart-szimpatizáns akcióknál; burkoltan, veszélytelen módon élítették a Stuart trónkövetelőket, de nyíltan nagyon kevesen mertek fellépni, fegyveres akciókra pedig még a rebellis Fel-

földön is csekély számban vállalkoztak. A skót hadjáratok már a kezdet kezdetén elbuktak megfelelő háttér-bázis híján. Idealista céljaikhoz (azaz, hogy a Hannoveriek majd harc nélkül elmenekülnek az országból) többnyire felkészületlen, az angol haderőhöz szervezettségében nem hasonlítható „hadseregek“ párosultak.

A passzív jakobitizmus okait keresve Colley következetesen a magántulajdon biztonságát és az anyagi stabilitás motiváló erejét emeli ki. (Ezen tényezőknek megkérdőjelezhetetlen a szerepük, ugyanakkor a megközelítés előnyére vált volna, ha a szerző távolabbra is tekint, az egyéni érdek primátusa mögé.) A skót vállalkozások sikertelenségének vizsgálatakor Colley továbbá annak tulajdonít nagy jelentőséget, hogy a brit kereskedelem védelmében széles „anti-jakobita egység“ alakult ki Angliában. Hogy miért is féltették az angol kereskedők nehezen megszerzett pozícióikat a skótoktól? Elég csak a hagyományos skót-francia szövetségre gondolnunk: ha Párizs segítségével a Stuartokat ültették volna a trónra, a franciák minden bizonnyal kereskedelmi koncessziók és gyarmati területek igényével léptek volna fel. Ebben a megvilágításban a jakobitizmus már nagyobb veszélyt jelentett, mint egy pusztán dinasztikus érdekekből folyó konfliktus.

1746 után a patriotizmus reneszánszát élte, de ez már nem az angol, hanem kifejezetten a brit nemzeti ébredés kora volt. A szerző azt tartja döntő fontosságú tényezőnek, hogy miként járult hozzá a polgárság az új brit nemzeti fejlődéshez. Colley előtérbe kívánja állítani azokat a – főleg középosztálybeli alapítású – hazafias társaságokat, amelyek fő fórumai voltak a nacionalista, elsősorban frankofób hangulat terjesztésének. (Rendkívül bő az a forrásanyag, amit ebben a kérdésben felhasznál. A korabeli közélet szinte minden területét átfogják a segítségül hívott idézetek, a templomi prédikációktól egészen a szabadkőműves páholyok ülésein elhangzott beszédekig.) A polgári többségű patrióta klubokban a brit áruk védelmének jelszava olyan szélsőséges kijelentésekre is alkalmat adott, miszerint a romlott francia erkölcsök „elpusztítják a

brit népet“. A „*middle class*“ mindig igyekezett biztosítani az államhatalmat arról, hogy a brit nemzet érdekei „eleve elrendelt módon“ megegyeznek a brit kereskedelem érdekeivel. Így a brit kereskedőpolgárság természetesen hajlandó volt finanszírozni az államhatalom azon erőfeszítéseit, hogy a brit nemzeti öntudat erősödjön, és a Hannoveri-ház Britannia mítoszának megteremtésével létjogosultságot nyerjen a trónon. Mindazonáltal a nemzeti ébredés egyetlen polgárnak sem vált a kárára, sőt „a brit nép védelmében“ vívott háborúk, különösen a héteves háború igencsak megtöltötték a londoni vállalkozók zsebeit. Mindemellett sem meggyőző teljes mértékben a szerző azon megállapítása, hogy a polgárság patriotizmusa teljes mértékben materiális célzatú lett volna, annál is kevésbé, mivel Colley is elismeri, hogy nem mindenki profitált a háborúkból, néhány iparágban igen sokan csődbe mentek. A támogatásban szerepe lehetett a polgárság önálló politikai öntudatra ébredésének is.

A brit külpolitika vonatkozásában Colley nagyon kritikus a 18. századi háborúk „nyereségeit“ illetően. Igaz, 1763-ban Anglia óriási földbirtokokkal gazdagodott, de a győzelemittas eufória mögé tekintve égető problémákra is rátekinthet a kutató. Kétségtelen tény, hogy hatalmas mértékben megnövekedett az angol külpolitika presztízse, de nem szabad megfeledkezni az óriási államadóságról, a 200 ezres hadsereg leszerelésének gondjáról, illetve arról, hogy túl költséges volt ennek a három földrészre kiterjedő birodalomnak a fenntartása, és egyszerűen nem született még meg az a bürokratikus apparátus, ami Londonból kormányozni tudta volna a gyarmatokat. A szerző a műben többször is próbálja érzékeltetni, hogy a 18. század közepére Anglia túlhódította magát. (pl. 101-105. 135-136. o.) Szerinte az 1763 előtti „kis“ birodalom csupán a kereskedelem erejével összefogott középkori típusú gyarmatbirodalom volt, de a párizsi szerződés után a világalomra törő „Empire“-t már csak a fegyverek szavával, illetve elnyomó gyarmati mechanizmus kiépítésé-

vel lehetett megtartani. Az adminisztratív és hadigépezet kibővítése hatalmas befektetéseket követelt, így a hagyományos hatalmi elit számára ismét nélkülözhetetlen volt a polgárság anyagi támogatása.

Érdekes motívum, hogy Colley nem tulajdonít nagy jelentőséget az amerikai függetlenségi háborúnak, mondhatni elhanyagolja a mi történeti kultúránkban meglehetősen nagy fontosságúnak tekintett kérdés tárgyalását. Ezzel szemben nagy hangsúlyt helyez a többi háborúra (a spanyol, az osztrák örökösödési háborúra, illetve a napóleoni háborúra), az angol történeti irodalomban megszokott módon a brit győzelmeket emelve ki.

Linda Colley műve kitűnő olvasmány. Amellett, hogy komoly, tudományos igényű munka, egyben szórakoztató is. Colley kiválóan illusztrál egyéni esetekkel, egyszerűen illeszti az egyes történeti alakok példáját gondolatmenetébe anélkül, hogy túlságosan eltérne a tárgytól. Mindez frappáns és szemléletes teszi előadásmódját. Másrészt bizonyítékai igen sokrétűek: felhasznál többek között idézeteket a korabeli sajtóból; egyes történelmi személyiségek, sőt teljesen ismeretlen polgárok leveleiből idéz;

parlamenti beszédrészleteket közöl; politikai pamfleteket és röpiratokat ismertet, mindenekelőtt Jonathan Swift tollából; nem hanyagolja el a korabeli irodalom olyan alakjait sem, mint Defoe, John Gay, Thomas Gray, Jane Austen és nem utolsósorban az elmaradhatatlan dr. Johnson, mint ahogy nem hiányozhat a politikai filozófia olyan személyisége sem, mint Edmund Burke. Colley forráshasználata tehát igen sokoldalú, műve vitathatatlanul híven rekonstruálja a korszalemet, kétségtelenül hosszú és nagyszabású kutatómunka eredménye. Emellett kiemelendő az illusztrációs anyag rendkívüli bősége és sokrétűsége, különös tekintettel William Hogarth társadalmi ihletésű rézkarcaira. Az első pillantásra esszégyűjteménynek tűnő munkában felfedezhetjük azt az összetartó erőt, amelynek vizsgálatát az író elsődleges céljának tekinti nagyszabású vállalkozása során: vagyis a brit nemzeti identitás eszmeiségét, s többek között ennek is köszönhető, hogy koherens, egységes művet tár az olvasó elé.

Bárány Attila